

A Homéroszt kritikai megjegyzésekkel illető Zoilust kissé anakronisztikus „irodalomkritikus”-nak minősíteni. Ezeknél az apróságoknál jóval szembeötlőbb, hogy Zalabai Zsigmond egyes jegyzetekben – közelítvén a tömör magyarázatot a kommentárhoz – részletesebb, olykor a szakirodalomra is hivatkozó összegzést ad. Ezek általában igen informatívak és tartalmasak. Némelykor azonban nem világos módszertanilag a kiválasztott idézetek funkciója. Kérdéses, miért idézendő az 1763-as komáromi földrengésnél éppen Császár Elemér, amikor pedig maga a sajtó alá rendező utal közel egykorú forrásokra is. Vagy miért kell Gvadányi kapcsán szó szerint idézni Szinyei lexikonából, ráadásul olyasmit, amit magának Gvadányinak a műveiből is tudhatunk? Miért kell több alkalommal is (Mocsonok, Pöstyén, Virt) a XVIII. század végi népesedési állapotokat a majd két emberöltőnyivel későbbi Fényes Elekkel megtámogatni, ahelyett, hogy a

korábbi népszámlásokat és országleírásokat használnánk (a II. József-kori népszámlálás, Bél Mátyás, Schwartner, Ludovicus Nagy stb.)?

Világos persze, hogy a hibajegyzék nem udvarias műfaj, s kissé méltánytalan is. Hiszen a helytálló, használható és pontos adatok számbavétele soha nem követi, s hiányzik annak érzékelte-tése is, hogy mi az aránya a szóvá tett és elismerésre méltó adatoknak. Hadd ismételjem meg tehát nyomatékkal: Zalabai Zsigmond kiváló munkát végzett, szövegkiadása szép és gondos munka. A felemlített tévedések, elírások száma nem jelentős. A felvilágosodás kori magyar irodalom népszerű kiadásainak sorában előkelő hely illeti meg ezt a Baróti Szabó Dávid-kötetet, s remélem, marad ebben az új kiadói vállalkozásban annyi lendület, hogy hasonló színvonalon a XVIII. század egyéb alkotóinak műveit is közreadja majd. Nagy szükség lenne rá.

Szilágyi Márton

SZATHMÁRI ISTVÁN: STÍLUSRÓL, STILISZTIKÁRÓL NAPJAINKBAN Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1994. 102 l.

Szathmári István új stilisztikáját az ifjúságnak, a diákoknak és a tanároknak, főként a magyartanároknak ajánlja. Emiatt könyve jellege, tartalma, tárgyalási módja szerint valamilyen átmenetet képvisel a tudománynépszerűsítés és a szigorú szaktudományi vizsgálat között, ami nem csökkenti, hanem – ellenkezőleg – növeli értékét, hisz köztudott, hogy egy ilyen jellegű könyv megírása egyáltalán nem könnyű feladat, és hogy nagy a kommunikációs, a társadalmi jelentősége. Célja ebből következők: „célom az, hogy az olvasókkal megismertessem a legfontosabb stilisztikai tudnivalókat, a nélkülözhetetlen segédeszközöket, a legcélravezetőbb elemző módszereket, a föltétlen szükséges szakirodalmat, egyáltalán a

nyelvi-stilisztikai problémák meglátását, a nyelvi-stilisztikai gondolkodást” (12.).

Mіндеzt mint részletezően megfogalmazott célkitűzést el lehet fogadni, sőt mi több dicsérendő benne, és éppen ezért külön is kiemelem azt, hogy a stilisztikai gondolkodás kialakítását, kifejlesztését is célnak tekinti, amire tudtommal a stilisztika művelői, stilisztikák szerzői közül még senki sem gondolt, vagy legalábbis explicit módon nem fogalmazta meg. Időszerűségét az is igazolja, hogy a generatív elmélet elterjedésével általánosult a nyelvi kompetencia fogalma és jelentősége, de nemigen gondoltunk arra, hogy a nyelvi (valamint az újabban kialakult irodalmi, sőt verstanii) kompetencia mel-

lett számolnunk kellene stilisztikai kompetenciával is, ami lényege szerint nem más, mint valamilyen stílushatás kiváltására és a hatás érzékelésére, felfogására, értelmezésére való képesség.

Mindazt, ami a céllal, szándékkal összefügg, azt a bevezetésnek szánt *Miért hasznos stilisztikával foglalkozni?* című (első) fejezetben olvashatjuk. Itt tulajdonképpen a könyve címét alkotó szavakat magyarázza: stílus, stilisztika, napjainkban. A két első szó jelentését csak érinti, hisz részletes tárgyalásuk alkotja a könyve törzsanyagának legfontosabb részét. A cím harmadik eleméről, a *napjainkban*-ról részletesebben beszél, amiből azt emelném ki, hogy a hangsúlyt a mostanában jelentkező kérdésekre teszi: „hogyan látjuk nyelv és stílus összefüggését?; van-e külön nyelvészeti és irodalmi stilisztika?; milyen módon segítheti ez a tudományág szépirodalmi művek teljes(ebb) megértését, átélését? és így tovább, közben valamelyest kitérve arra is, hogy például mi jellemzi a mai szépirodalmi stílust, illetve a beszélt nyelvet (rádiót, televíziót stb.), valamint az írott sajtó nyelvét” (12.).

A könyv beosztása, szerkezete, a tárgyalásrend logikája jó. Az első fejezetben (*Hogyan jön létre a stílus?*) a nyelv, beszéd, stílus és szöveg összefüggését taglalja. Ebből azt emelném ki, amit a szerző is hangsúlyoz: (1) a stílus más-ként való kifejezés, (2) „a nyelv anyag-raktár (és így egyben lehetőség), a beszéd, illetve a stílus pedig megvalósulás”, (3) „a beszéd – és vele a stílus – mindig szövegben jelentkezik” (17.). A beszéd és a stílus fogalmát röviden így határozza meg: „ha a nyelvet közlés céljából felhasználjuk, mindig *beszédet* kapunk”, továbbá „a beszéd pedig a kifejezés »hogyan?-jára«, a kifejezés módjára téve a hangsúlyt, egyúttal stílus is”, hisz „kifejezés mód, vagyis az a mód, ahogyan a közlés, illetve a közlés

eredménye (más szempontból: a szöveg) meg van szerkesztve” (17–18.).

A következő fejezetben a stílus jellemző sajátosságaival foglalkozik, és a stílus fogalmának értelmezéseiről ír (*A stílus jellemző sajátosságai és a stílus-értelmezések*). Kiindulópontja a hatás és az esztétikum, továbbá az újabban előtérbe került kettős kódolás (denotáció, konnotáció, a kommunikáció egyik lehetősége és a Jakobson szerinti poétikai funkció). A stílust alakító eljárások közül többet, talán mindegyik szóba jöhető lehetőséget tárgyalja: (1) a stílus válogatás és elrendezés, és ennek célja a stílusesszék adekvátsága, azaz, hogy a stílusesszék megfelelő, pontosan odaillő, a kifejezendővel egyenértékű legyen, (2) a stílus többlet, járulékos közlemény, azaz kísérő, másodlagos közlemény (a kifejezés módjára való utalás), (3) a stílus a megszokottól, a normától való eltérés eredménye, (4) a stílust bizonyos elemek gyakorisága, illetőleg előfordulási valószínűsége határozza meg. Erről még annyit, hogy szerintem is nagyon helyesen, a szerző nem egy lehetőségre, hanem valamennyire figyelemmel van, összevonja, egy egységben fogja fel a szóba jöhető felfogásokat. És mindezt a francia stilisztikai iskolától kidolgozott, képviselt, újabban továbbfejlesztett, kiteljesedett funkcionális stilisztika alapjaként fogja fel.

Az ezután következő fejezetekben a szerző részletkérdésekkel, a stilisztika konkrét tényeivel foglalkozik: stílusréteg, stílusárnyalat, nyelvi és stilisztikai norma, korstílus és stílusirányzat, alakzatok, egyéni stílus (*Néhány fontosabb stilisztikai kategória*), hangtani jelenségek és a zeneiség, a szó- és kifejezés-készlet, az alak- és mondattani jelenségek, képek, szövegstilisztikai jelenségek, nyelven kívüli eszközök (*A nyelvi-stilisztikai eszközök számbevétele*), a szépirodalmi vagy művészi stílus, a műelemzés, a stíluselemzés, a funkcionális

stilisztika szerinti komplex elemzés (*A szépirodalmi vagy művészi stílus és a stíluselemzés*). A kötetet egy stíluselemzések tartalmazó fejezet zárja: Pilinszky *Apokrif* című költeményének első sora, Ady Endre *Sóhajtság a hajnalban* című verse, az impresszionista stílus létrejötte és jellemzése, Tóth Árpád *Esti sugárkoszorú* című verse (*Stíluselemzések*).

Ismertetésemben ebből a gazdag anyagból, a fentebb említett jelenségek közül azokat tárgyalnám, amelyek a stilisztikai szakirodalomban vitatott jellegűek, amelyek értelmezésében nagyok a véleménykülönbségek.

A korstílus és a stílusirányzat fogalmát elsősorban irodalomtörténészek (Klaniczay, Martinkó, Sőtér) véleménye alapján próbálja tisztázni, de a szerző megmaradt a *korstílus és stílusirányzat* műszó mellett, mert „bár valóban [mindkét műszó] egyszerűsít sok tekintetben (egyébként így vagy úgy minden osztályozás ezt teszi), ugyanakkor igen jól eligazít, éppen a lényeg kiemelésével” (35.).

Az alakzat és a stílusesszék elkülönítése jó. Különben ebben a szerzőnek korábbi nagy érdemei vannak. Elsősorban neki köszönhetjük, hogy már korán, több mint három évtizeddel ezelőtt megszűnt az egy egységben (egy-egy vizsgálatban való) kettős szemlélet: stílusesszék és alakzat szerinti vizsgálat.

Az egyéni stílusnak megkülönböztető értékű struktúráként való felfogása

újszerű és minden bizonnyal produktív is lehet. Vitathatónak tartom viszont a *stíluselemzés* műszó túlon túl tág értelmezését, azt, hogy az irodalmi alkotások stílusának, valamint egy-egy irányzat stílusának (továbbá ami itt ugyan nem szerepel: az egyéni stílusnak) a vizsgálata egyaránt *stíluselemzés*, hisz az említett vizsgálatok a stilisztika más-más ágába tartoznak, és az ugyanazzal a *stílus* műszóval jelölt kétféle stílusfogalom (szövegek stílusa és szövegtípusok stílusa) egybeesődik.

Es kérdéses, hogy a szövegstilisztika diadalra jutásának (a stilisztika szövegtani, főleg szemiotikai szövegtani alapozásának) a korában lehet-e egy vers egyetlen sorát elemezni akkor, amikor általánosult, sőt állandósult a szöveg globális struktúráként való felfogása.

Szathmári István könyve nyeresége a magyar stilisztikai irodalomnak. Sok benne – mint láthattuk – a nóvum, amiben a mindenképpen dicsérendő korszerűsítési igény, tendencia eredményét láthatjuk. És amiért külön elismerés jár, az az, hogy megvan benne az elmélet és a gyakorlat sok más kiadványban, sajnos, hiányzó, elvárt és kedvező aránya, összhangja. A szövegvizsgálatok tárgyilagos szigora és igényessége, az apró részletekre is figyelő érzékenysége nem egy helyen a nyelvi szépet felfogni és magyarázni, értelmezni tudó ihletettséggel társul.

Szabó Zoltán